

VIAȚA SPIRITUALĂ A SATULUI BIHOREAN OGLINDITĂ ÎN VIZITAȚIA CANONICĂ DIN ANUL 1725

de

Iudita Călușer

În vederea reconstituirii vieții spirituale a populației românești din Bihor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, punerea în circulație a documentelor epocii o considerăm esențială. Cercetătorul se poate apleca asupra documentelor, dobândind informații pentru sfera proprie de cercetare. Datele privind diverse așezări din Bihor sunt, în general, greu de reconstituit, fiind cuprinse în documente răzlețe, datorită acestui fapt categoria de documente intitulată „vizitații canonice“ constituie o sursă valoroasă și totodată concentrată de informare, provenind dintr-un singur izvor, care oferă date privind un număr relativ mare de localități. Această categorie de documente ne dă informații privind numele stăpânului domenal, existența bisericilor, materialele de construcție din care au fost ridicate, dotarea acestora, starea edificiilor, numele preoților, persoana care i-a hirotonit, existența registrelor de stare civilă, etc.

Vizitația canonică avută în vedere în prezentul studiu, a fost pentru prima oară publicată în limba maghiară de către cercetătorul Bunyitay Vincze¹, același autor făcând referiri ample la document într-un studiu anterior, dedicat unirii religioase a românilor bihoreni. Deoarece pe parcursul anilor originalul s-a pierdut, am considerat oportună redarea sa în circuitul științific, prin traducerea și republicarea ei, însoțită de o scurtă analiză a conținutului.

Documentul are valoare și prin faptul că a fost prima vizitație permisă de cardinalul romano-catolic Emeric Csáky, în parohiile din dieceza de Oradea. Cu executarea acestei acțiuni a fost însărcinat Paul László, arhidiaconul românilor de rit grecesc din dieceză, numit special pe lângă episcopul latin, pentru a propovădui cauza credincioșilor români la curtea episcopală.

Iată contextul politic în care se desfășura acțiunea de vizitare a parohiilor. După alungarea turcilor de către trupele imperiale în 1692 și întoarcerea bisericii catolice în Bihor, din punct de vedere al credincioșilor situația era dezastruoasă. În timpul îndelungatei stăpâniri a principilor protestanți, apoi a armatei otomane, populația devenise ori protestantă ori rămăsese ortodoxă, astfel că biserica catolică era lipsită de enoriași. A încerca acțiunea de atragere a protestanților era aproape inutilă,

---

¹ Bunyitay Vincze, Málnási Ödön, *A Váradai püspökség a száműzetés s az újrualapítás korában (1566–1780)* vol. IV, Debrețin, 1935, p. 451–460; Bunyitay Vincze, *Biharvármegye oláhjai s a vallás-unió*, Budapesta, 1892, p. 43–46.

deoarece noua biserică, mai puțin fastuoasă, nu încărca enoriașii cu prea numeroase dări, cum se practica în biserica catolică, care își asigura bogăția din munca și bunurile împuse credincioșilor.

În vederea atragerii de adepți s-a operat asupra unui segment de populație numeros, sărac și lipsit cu desăvârșire de drepturi, cel românesc. Deoarece populația era decimată în urma războaielor, risipită în munți sau în păduri, singurele locuri de refugiu din fața armatelor, atragerea sa se putea realiza în primul rând printr-o ofertă economică palpabilă și abia apoi prin una spirituală. Casa imperială austriacă elaborase deja prin intermediul cardinalului Leopold Kollonich, planul de atragere religioasă a populației din teritoriile nou cucerite de armata austriacă, prin unirea credincioșilor de rit oriental cu biserica Romei². Munca de convertire nu s-a făcut însă atât de ușor cum sperau guvernanții, deoarece românii nu erau dispuși să-și părăsească credința străbună, fără o motivație puternică și imediată. Sarcina primului episcop latin revenit la Oradea, era una deosebit de dificilă deoarece nu-și putea constitui o dieceză, fără enoriași. Pentru a putea acționa în vederea refacerii economice a Bihorului, obține în anul 1692 în dubla calitate cu care era investit, alături de cea de episcop fiind și comite suprem, scutirea de toate dările și impozitele față de stăpânii de pământ și față de stat, pentru o perioadă necesară refacerii, estimată la 2–3 ani.³ Paralel cu lupta dusă în vederea redobândirii bunurilor aparținătoare episcopiei, înainte de confiscarea lor de către protestanți, care erau acum în proprietatea fiscului imperial și a unor stăpâni de domenii nobiliare particulare, conducerea episcopiei își fixase ca scop și atragerea enoriașilor spre biserica catolică.

Acțiunea de unire religioasă a românilor cu biserica Romei, trebuie privită în contextul mișcării est europene exercitate cu succes asupra ucrainienilor din regatul polon, a rutenilor și a armenilor.⁴ În Transilvania primele succese sunt realizate în nord-vest, cu ajutorul episcopului rutean de Muncaci, Iosif de Camellis, la moartea căruia 50 de parohii din jurul Orășii, erau considerate unite. Efectele răscoalei conduse de Francisc Rákoczi II, au fost însă radicale asupra populației convertite, care renunță la unire, deoarece religia catolică era echivalată cu statul asupritor, împotriva căruia s-a îndreptat răscoala.

Noul episcop latin de Oradea, Emeric Csáky, trebuie să reia acțiunea de atragere a credincioșilor români la unire, de pe un teren aproape viran. Conștient de faptul că numirea unui protopop, care să aibă în grijă numai populația românească din dieceză, se putea solda cu succes, oferă în anul 1713 funcția de arhidiacon, preotului din Beiuș, Paul László. Acesta era avantajat de faptul că vorbea limba română și putea astfel comunica direct cu locuitorii, făcându-și mai ușor cunoscute intențiile. Era cu siguranță un preot cult, deoarece a elaborat un program deosebit de progresist pentru epoca sa, în care a pus pe primul plan necesitatea ridicării unor școli românești, pe lângă alte măsuri imediate, care își propuneau clarificarea condițiilor în care se producea unirea religioasă.⁵

² Bernath Mathias, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, 1994, p. 74.

³ Bunyitay Vincze, Málnási Ödön, *op. cit.* p. 171–172.

⁴ Hodinka Antal, *A munkácsai görög-katolikus püspökség története*, Budapest, 1909, p. 78–88.

⁵ Bunyitay Vincze, Málnási Ödön, *op. cit.*, p. 221.

Arhidiaconul românilor, Paul László, care își exercita funcția pe lângă episcopul latin de Oradea, efectuează în anii 1724–1725, vizitația canonică și referență superiorului său despre activitatea întreprinsă, în documentul semnat în 19 iulie 1725. Înainte de efectuarea propriu-zisă a deplasării la fața locului, el ca persoana împuternicită cu efectuarea vizitației, a beneficiat de instrucțiuni din partea superiorului său, în care se menționau obiectivele concrete pe care le avea de urmărit. La început, documentul e scris cu mai multe amănunte, dar devine pe parcurs destul de laconic, oferind cu toate acestea relații valoroase asupra satului românesc din Bihor, de la cumpăna dintre secole.

Primele informații concrete pe care le obținem din studierea vizitației, sunt cele referitoare la organizarea parohiilor românești din cadrul Episcopiei romano-catolice de Oradea. Sursa documentară atestă existența a patru districte arhidiaconale proprii, grupate după criterii zonale astfel: Beiuș cu 50 de parohii, Oradea cu 26, Eriu cu patru și Crișul Repede cu nouă parohii de rit oriental. Denumirea de districte va persista în organizarea Diecezei greco-catolice de Oradea, față de cea din dieceza latină, unde purtau în mod constant denumirea de arhidiaconate. O relație interesantă tot din punct de vedere organizatoric, este faptul că a fost împiedicat să viziteze parahiile din comitatele Solnocul de Mijloc și Crasna, care aparțineau din punct de vedere politic de Transilvania, fără aprobarea episcopului unit din Ardeal, deoarece aceste parohii îi erau subordonate acestuia din punct de vedere ecleziastic.

Vizitația consemnează date valoroase privind stăpânii de pământ din Bihor. Dacă analizăm informațiile constatăm că cele mai multe proprietăți erau deținute de Episcopia și de Capitulul romano-catolic, urmat de Fiscul imperial, de prepozitul mic, de călugării iezuiți și de mari familii nobiliare cum ar fi: Csáky, Eszterházi, Réday, etc. În cazul în care aceste familii nobiliare erau de rit catolic, susțineau interesele bisericii în localitate, asigurând și veniturile preoților, care funcționau în aceste comune.⁶

Date relevante primim și despre preoții care funcționau în aceste parohii. Astfel putem trage concluzii referitoare la originea și proveniența lor, locul și persoana care i-a hirotonit, vechimea în funcție, vârsta, veniturile, transmiterea vocației în familie etc.

Deși nu este menționat în mod constant locul de naștere a preoților, din datele consemnate putem ajunge la concluzia că în marea lor majoritate erau localnici, sau din împrejurimi, un număr nesemnificativ provenind din Ardeal, astfel preoții din Leș, Alparea, și Vășad, iar unul din Moldova și anume preotul din Husasăul de Criș.

Relațiile privind vârsta preoților este de asemenea sporadică, dar în general erau preoți în floarea vârstei, având între 24 de ani, cel mai tânăr preot din Mizieș, până la 50 de ani, în marea lor majoritate. Numărul celor care depășesc această vârstă este relativ redus, atingând vârste de 70 de ani, doar preoții din Fănațe și Ianoșda.

Naționalitatea clerului din parahiile vizitate nu era în mod constant cea română, în Oradea funcționa un capelan rutean și în parahiile Tărian, Toboliu, Leta Mare, Șilindru și Păușa, preoții erau de asemenea ruteni.

⁶ Bunyitay Vincze, Málnási Ödön, *op. cit.*, p. 210.

Ca o caracteristică generală putem aprecia că în majoritatea parohiilor era un singur preot, sunt rare cazurile în care într-o parohie se semnaleză câte doi, acest lucru survenind în situația unui preot bătrân care își pregătea urmașul, în parohiile mai înstărite sau în cazul când se succedea tată-fiu, ca în cazul parohiilor Inand, Cefa, Chișcău, Câmpani. Sunt câteva cazuri sporadice când un singur preot servea concomitent la două parohii, cum ar fi la Delani și Sânmartin, Lupoia și Dumbrăvița Mică, Suplacul de Tinca și Săldăbagiu Mic.

Conform uzanțelor epocii preoții sunt menționați numai cu prenumele, primul nume fiind cel de Pop sau Popa, doar în câteva cazuri s-a menționat și numele de familie cum ar fi în cazul celui din Mizieș, Roman Vasile și a preotului din Ianoșda, Nica Tămaș.

În mod sporadic sunt menționate veniturile preoților sau bunurile deținute, care constau în mici parcele de pământ arabil și vii, dar în general ei erau la cheremul comunității, care le compensa serviciile, conform posibilităților lor materiale.

Deoarece în epocă, problema hirotonirii preoților era neclarificată, datorită și numărului infim de episcopi uniți, Paul László solicită desemnarea episcopilor cu drept și competență de hirotonire a clerului, care dorea să servească în ritul greco-catolic⁷. Este una din cele mai interesante și importante relații pe care le cuprinde vizitația canonică, aruncând o lumină asupra realităților ecleziastice ale epocii și a implicațiilor sale. Cultul unit fiind în faza incipientă, de constituire și de organizare, nedispunând de personal calificat care să servească interesele ritului, sunt numeroase cazurile în care preoții care se considerau greco-catolici, au fost hirotoniți de episcopi ortodocși, dar pentru că deosebirile dintre cele două culte se limitau efectiv la cele patru puncte florentine, ei își puteau exercita la fel de bine chemarea în ambele biserici.

La începutul secolului al XVIII-lea, în contextul frecventelor mișcări și frământări religioase, problema vizitațiilor canonice era generatoare de conflicte acerbe. De obicei se considera că parohia care accepta vizitația, aparținea cultului respectiv, fie ortodox fie unit, aderările și părăsirile unui cult sau altul fiind un fenomen obișnuit. Cultul căruia aparțineau parohii, ținând cont de autoritatea ecleziastică care i-a hirotonit nu este totdeauna relevantă, deoarece se putea întâmpla ca însuși apartenența episcopului să fie incertă. Este cazul mult discutat al episcopului ortodox de la Arad, Ioanichie Martinovici, care dorea să întreprindă o vizitație în Bihor, dar a fost împiedicat în acțiunea sa de episcopul latin.⁸ Conform documentelor el a acceptat să fie hirotonit în secret, în ritul catolic, în capela situată în cetatea orașului Oradea. În întreaga perioadă cât a funcționat în continuare în calitate de episcop de Arad (1710–1721), nu a recunoscut în mod oficial aderența lui la ritul greco-catolic, dar nici nu a împiedicat sub nici o formă propagarea unirii în zonă. Deși era considerat

⁷ *Ibidem*, p. 449.

⁸ Nilles N., *Symbologiae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani*, Innsbruck, 1885, p. 604; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadinensis graeci-ritus catholicorum pro anno 1847*, Oradea, p. 49; Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Episcopia romano-catolică de Oradea, Acte ecleziastice, Religionaria*, dos. 15, f. 1–22.

în continuare episcop ortodox, preoții care au fost hirotoniți de acesta, se declarau fie de rit grecesc, fie uniți. Datorită acestei situații neclare, nu-i putem clasifica exact pe preoții menționați în vizitație, conform persoanei care i-a hirotonit.

Analizând documentul, constatăm că majoritatea preoților care funcționau la data respectivă în dieceză, în număr de 24, au fost sfințiți de episcopul de Arad, Ioanichie Martinovici, menționându-se în mod expres că acest episcop era „în secret episcop unit“⁹, ceea ce îi dădea dreptul lui Paul László, să considere ca atare parohiile în care serveau aceștia. Uneori numele său este menționat sub forma „Jonyika“ sau pur și simplu când apare într-o enumerare „episcopul de Arad“.

În ordine descrescândă, opt preoți au fost hirotoniți de episcopul de Muncaci, Iosif de Camellis, deci în mod cert erau uniți și tot opt, de episcopul care a promovat primul unirea în Transilvania, Athanasie, ceilalți fiind sfințiți de episcopii Sofronie din Arad (5) Iosif Stoica din Maramureș și Dositheus episcop unit tot din zona respectivă, alți câțva de episcopi ai Râmnicului și din Moldova, dar și de mitropolitul de Karlowitz. Deoarece situația era deosebit de tulbură, cultul greco-catolic era în faza de constituire, trecerile religioase erau un fenomen la ordinea zilei, nu ne putem forma o părere exactă asupra numărului preoților uniți, vizitați de arhidiaconul românilor în 1725, cert este faptul că ideea unirii religioase a prins și se propaga în rândul credincioșilor.

În document, arhidiaconul românilor menționa situația de la fața locului, unde majoritatea preoților au acceptat să primească vizitația canonică, dar s-au semnalat câteva cazuri de refuz categoric. În această categorie se încadrează preotul Gheorghe, din Inand, al cărui fiu îi urma în chemarea preotească, fiind hirotonit de episcopul ortodox de la Arad și care s-a opus în mod categoric intrării lui Paul László în biserica din localitate. Un caz similar s-a înregistrat și în Gurbediu, unde preoții tată și fiu, ortodocși, erau plecați la Ineu, să-l întâmpine pe episcopul de la Arad. Preoții din Botean, Lugașul de Jos și de Sus, Peștiș, au plecat în mod intenționat din parohie, pentru a nu fi de față la vizitație, pentru a nu fi tentați să o accepte. Ostilitatea față de unire și-au manifestat-o și cei doi clerici din Aștileu și Săcădat. S-au mai înregistrat cazuri de absență de la domiciliu intenționate sau nu, nu ne putem pronunța, în cazul parohilor din Groși și Hășmaș.

Vizitația canonică oferă date semnificative și despre bisericile existente în dieceză, astfel se menționează materialele de construcție folosite, starea lor de funcționare, dacă sunt pictate, dotarea cu clopote, odăjdii etc. Ținând cont de perioada asupra căreia se fac referirile, informațiile sunt valoroase. Constatăm că marea majoritate a bisericilor erau de lemn, cu acoperiș de paie sau de șindrilă, fiind uneori îngrădite cu un gard de nuiele. Se menționează un număr relativ limitat de biserici ridicate din piatră care în general, anterior au fost catolice astfel: Nojorid, Husasăul de Criș, Șilindru, Sudrigiu, Haieu. Biserica din Seghiște era și ea din piatră, dar nu se menționează că ar fi fost în vechime, catolică. O parte dintre ele erau dotate și cu clopote, fenomen încă destul de rar în epocă, ele constituind o mândrie pentru

⁹ Bunyitay Vincze, Málnási Ödön, *op. cit.*, p. 452.

comunitatea care le deținea, astfel cele din: Leta Mare, Vășad, Chișirid, Șilindru, Apateu și Leș. În comuna Ursad biserica era în curs de construcție, iar în Tăut era deja ridicată, urmând a fi sfințită. Existau însă și biserici neîntreținute, chiar dărăpănate în comunele Petid și Brădet, iar cea din Stâncești nu avea acoperiș.

Singura biserică din dieceză care este menționată cu picturi în interior, este cea din Husasăul de Criș. Nu ne putem hazarda a aprecia valoarea acestei lucrări, dar există o semnalare în acest sens pentru specialiști, prin documentul de față.

O informație interesantă oferă vizitația asupra situației comunelor din Bihor, care menționează că în această perioadă, Sănnicolaul de Beiuș abia se repopula. Conform cercetătorului Coriolan Suci¹⁰ prima atestare documentară a localității datează din anul 1552, informații asupra așezării ne parvin și din anii 1599 și 1692, după care intervine o perioadă de pauză până în 1828, documentul reușind să completeze informația din perioada intermediară.

Considerăm că vizitați ne oferă o relație interesantă asupra bisericii din Tinăud, care era ridicată din piatră, după modelul bisericilor catolice, de „vreun principe din Moldova refugiat aici“. Informația întărește o realitate istorică cunoscută și anume faptul că în această zonă s-au refugiat, pentru o perioadă limitată de timp, foștii domni ai Țării Românești, Gavrilaş Movilă și Constantin Șerban, precum și domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, după ce au fost maziliți de turci.¹¹ Datorită bunelor relații cu principii Transilvaniei, consemnate în tratate, ei au beneficiat de dreptul de a se stabili în Principat, primind domeniul Șinteu. Informația este completată de alte documente contemporane care atestă faptul că în timpul prezenței acestora în zonă, construiesc în Tinăud o biserică, semn că localitatea avea un rol important în cadrul domeniului Șinteu.

În ceea ce privește dotarea bisericilor, odăjdiiile deținute erau foarte puține, constând în general din potire din cositor, ceramică, cupru, lemn, în foarte rare cazuri din metale nobile cum ar fi argintul, în biserica din Nojorid, argint aurit la Leș, sau metal aurit la Beiuș.

Hramul în care erau sfințite bisericile, respecta în general venerația românilor pentru anumiți sfinți din calendarul ortodox, cum ar fi Maica Domnului, Mihail și Gavril, Nicolae, se înregistrează un singur caz la Cresuia, unde biserica s-a ridicat în cinstea Papei Calix, fără a cunoaște motivația acestui fapt.

Una din obiectivele care trebuiau avute în vedere în timpul vizitației, era și gradul de cunoaștere de către preoți a matricolelor și introducerea lor în parohii. Doar în cazul parohiei Suplacul de Tinca și Miersig, sunt menționate existența registrelor matricole, fapt interesant, deoarece celelalte parohii nu au zisera de acest sistem de evidență. Nu ne putem exprima datorită cărei influențe au fost ele introduse tocmai aici, dar cunoașterea lor este un lucru apreciabil. Importanța registrelor era

¹⁰ Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol II, București, 1968, p. 131.

¹¹ Liviu Borcea, *Satele din Bihor ale lui Gavrilaş Movilă și Constantin Șerban (Schiță monografică a domeniului Cetății Șinteu)* în *Crisia*, 1977, p. 97–131.

deosebită, deoarece avea rolul de a consemna prin intermediul preoților, situația exactă a botezurilor, cununiilor și a deceselor din parohiile în care serveau, oferind o importantă sursă demografică. La sfârșitul secolului al XVII-lea, acest sistem a fost introdus în parohiile catolice și reformate, iar românii din Transilvania le adoptă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în timpul domniei Mariei Tereza.¹²

Documentul cercetat, se încheia cu semnele specifice de autentificare și anume semnătura celui care a întocmit actul și sigiliul. Deoarece în documentul publicat nu este descris exact sigiliul aplicat pe documentul original, îl reproducem după descrierea făcută de Bunyitay Vincze.¹³ Sub semnătura autografă a arhidiaconului românilor Paul László, s-a aplicat sigiliul său personal, care-l reprezenta pe unul dintre cei mai venerați sfinți din biserica orientală, pe Sfântul Nicolae.

Considerăm că, bogăția de date inedite pe care le oferă cercetătorilor în domeniu, vizitația canonică din anul 1725, ne îndreptățește să credem, că redarea ei în circuitul cercetării moderne a istoriei ecleziastice, dar și a vieții spirituale a locuitorilor din Bihor este meritorie.

---

¹² Sorina Bolovan, *Legislația cu caracter matrimonial la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii de istorie a Transilvaniei* Cluj, 1994, p. 169.

¹³ Bunyitay Vincze, *Biharvármegye oláhjai s a vallás-unió*, Budapesta, 1892, p. 45–46.

PROTOCOALELE VIZITAȚIEI CANONICE EFECTUATE DE PAUL LÁSZLÓ ÎN LOCALITĂȚILE DIN COMITATUL BIHOR, ORADEA, 18 iulie 1725

Visitatio et instructionaliter elaborata connotatio presbyterorum Graeci ritus ex mandato eminentissimi principis cardinalis Emerici e comitibus Csáky, qua praelati benignissimi huius almae dioecesis Magno-Varadiensis et quidem primo in i.comitatu Bihariensi, anno 1724–1725.

1. Oradea, cu cartierele *Olosig* și *Új Bécs*, ultimul denumit când *Rác*z când *Katonaváros*.

Paroh: Ioan, român. S-a născut în Pomezău, are aproximativ 45 de ani. A fost hirotonit în urmă cu aproximativ 22 de ani, de către episcopul greco-catolic de Muncaci, Camellis. Are capelan rutean. Biserica este acoperită cu șindrilă. Deține vii.

I. DISTRICTUL ORADEA

2. Sântandrei

Proprietar: Fiscul imperial și prepozitul mic.

Paroh: Mihai. Are aproximativ 28 de ani. A fost hirotonit în urmă cu 4 ani de Jonyika din Arad, episcop unit, în secret. Venituri: în funcție de cum se înțelege cu enoriașii. Biserica este din lemn cu acoperiș de paie. Nu a auzit despre matricolă.

3. Giriș

Proprietar: Episcopia romano-catolică.

Paroh: Laurențiu. A fost sfințit de episcopul de Muncaci. Biserica este din lemn. Are potir din cositor. Nu are matricolă. Are venituri, conform înțelegerii.

4. Tărian

Proprietari: iezuiții.

Paroh: Ioan, rutean. A fost hirotonit de episcopul de Arad. Biserica este din lemn cu acoperiș de paie, îngrădită. Restul identic cu parohia de mai sus.

5. Toboliu

Proprietar: Capitlul episcopiei romano-catolice.

Preot: Ilie, de aproximativ 28 de ani. A fost hirotonit la Arad. Rutean. Biserica este din lemn, cu acoperiș de paie. Are potir din ceramică. Apti pentru cuminecătură

40. Nu are registru matricol.

6. Cheresig

Proprietari: conții Csáky. Ordinul premonstratens.

Paroh: Ioan 32 de ani. A fost hirotonit la Arad. Biserica este din lemn, cu acoperiș de paie. Are potir din plumb. Cei care se cuminecă: 45. Nu are matricolă.

7. Roit

Proprietar: Capitlul

Paroh: Ladislau, 36 de ani. Hirotonit la Arad. Biserica are acoperiș de paie, gard de nuiele. Are potir din cositor. Se cuminecă: 80.

8. Sânnicolau Român

Proprietar: conții Eszterházy

Paroh: Ioan, 42 de ani. A fost hirotonit de episcopul de Maramureș. Biserica este din lemn, cu acoperiș de paie, având hramul Sfinților Mihail și Gavril. Are potir din cupru dăruit de Capitlu. Se cuminecă 65.

9. Berechiu

Proprietar: Capitlul.

Preotul nu a fost prezent. Biserica ca și cea de mai sus. Are potir de cositor.

10. Cefa

Proprietar: Fiscul imperial

Parohi: Ioan și Laurențiu, ambii erau plecați. În rest, ca mai sus.

11. Inand

Proprietar: Somberi

Preot: Gheorghe, care s-a opus intrării mele în biserică. Fiul său, preotul Pașcu, a fost hirotonit de episcopul schismatic de la Arad, Sofronie. Biserica poartă hramul sfinților Mihail și Gavril.

12. Gepiu

Proprietari: iezuiții din Oradea.

Paroh: Petru. Este lăudat de enoriași. În rest, ca mai sus.

13. Leș

Proprietar: Bencze Éva

Paroh: Pop Nicolae, de 30 de ani. Soția împreună cu cei doi fii au fugit la Beiuș. Este născut în Ardeal.

Biserica este din lemn, cu acoperiș de paie. Are potir din argint aurit și un clopot.

14. Chișirid

Proprietar: prepozitul mare.

Paroh: Mihai, de 37 de ani. A fost hirotonit de episcopul unit din Ardeal, Athanasie. Biserica este din lemn, având hramul Maicii Domnului. Are potir din cositor și un clopot.

15. Nojorid

Proprietar: Episcopia

Paroh: Pop Mihai, de 40 de ani. S-a născut în zona Pomezău. Biserica este din piatră cu acoperiș de paie, anterior a aparținut catolicilor. Are potir de argint.

16. Cihei

Proprietar: Capitlul.

Paroh: Teodor, de 32 de ani. A fost hirotonit de episcopul de Arad, Jonyka. Este din Vaida, din zona Beiuș. Are doi băieți. Biserica este din lemn, cu acoperiș din paie, având hramul Sfântului Mihai. Are potir din cositor.

17. Haieu și Rontău

Proprietari: Episcopia și Capitlul.

Paroh: Tămaș, de 30 de ani. A fost hirotonit de episcopul schismatic de la Arad. Biserica este din piatră, în vechime a fost catolică, este folosită de ambele comune.

18. Alparea

Proprietar: Capitlul.

Paroh: Pop Ioan, de 30 de ani, de proveniență din satul Bos, din Ardeal. A fost hirotonit de Dositheus, episcop unit de Maramureș. Biserica este din lemn. Poartă hramul Sfântului Gavril. Are potir din lemn.

Nu au manifestat interes pentru unire localitățile: Bicaciu, Homorog, Mădăras, Cheriu și Felcheriu, Sântelec și Pomezău.

19. Pocsaj

Proprietar: Fiscul și Episcopia.

Paroh: Ioan, de 27 de ani. Provine din zona Pomezău. A fost hirotonit de episcopul de Arad, Jonyka. Biserica este din lemn, cu acoperiș de paie. Poartă hramul sfinților Mihail și Gavril. Are potir din cositor. Se cuminecă: 60.

II. DISTRICTUL LAKSAG CU ERIU

1. Leta

Paroh: Ioan, rutean de 40 de ani. A fost hirotonit de episcopul unit de Muncaci, Camellis. Biserica are grad de nuiele și acoperiș de paie. Are un clopot. Se cuminecă: 25.

2. Șilindru

Proprietar în cea mai mare parte Capitlul.

Preot: Ioan, rutean de 46 de ani, din Rákoczi, comitatul Bereg. A fost hirotonit de episcopul unit de Maramureș, Stoica.

Biserica este din piatră, cu acoperiș de paie, anterior a fost catolică. Poartă hramul Sfântului Nicolae. Are potir din cositor. Un clopot. Se cuminecă: 34.

3. Vășad

Proprietar: Capitlul.

Paroh: Dumitru, de 64 de ani, din Ardeal. A fost hirotonit în urmă cu 32 de ani de Iosif, pe atunci episcop schismatic.

Biserica cu gard de nuiele și acoperiș din șindrilă. Poartă hramul sfinților Mihail și Gavril. Are potir de cositor. Un clopot. Nu are cunoștință despre matricolă.

4. Pișcolt

Proprietari: familia Rédey.

Paroh: Gabriel, de 46 de ani, din părțile Baia-Mare. A fost hirotonit de episcopul de Maramureș, Iosif Stoica.

Biserica are gard de nuiele, acoperiș de paie. Poartă hramul Sfinților Mihail și Gavril. Potir din lemn.

III. DISTRICTUL BEIUȘ

1. Petid

Proprietar: Capitlul.

Preot: Gheorghe, de 60 de ani din Beiuș, fiul lui Perșoc Mihai. A fost hirotonit de episcopul unit din Ardeal, Athanasie, în urmă cu 23 de ani.

Biserica este din lemn, dărăpănată. Pocal din lemn.

2. Târgul Suplacu de Tinca.

Proprietari: Episcopia, Capitlul.

Preot: Ioan, de 56 de ani, s-a născut în Săldăbagiu vecin, tatăl său a fost de asemenea preot. A fost hirotonit de episcopul de Muncaci, Camellis. Are 4 copii.

Biserica este din lemn, poartă hramul Sfântului Mihai. Potir din cositor. Are registru matricol.

3. Săldăbagiu Mic

Proprietar: Episcopia și Capitlul.

Paroh: cel din Suplac. Biserica ca mai sus, având hramul Sfântului Nicolae.

4. Ursad

Proprietar: Capitlul.

Paroh: cel din Petid. Biserica se află acum în construcție. Nu are potir, trebuie dotată.

5. Căpâlna

Proprietar: Episcopia și Capitlul.

Paroh: Gheorghe, de 49 de ani, născut în Căpâlna, unde și tatăl său Ioan, a fost preot. A fost hirotonit de mitropolitul de Karlowitz, Sophronie, în urmă cu 15 ani. Are trei băieți. Biserica este în stare bună, are potir din cositor. Nu are matricolă.

6. Forău

Proprietar: Episcopia.

Preot: Gheorghe, de 32 de ani. S-a născut la Căbești, în zona Beiuș. A fost hirotonit în urmă cu patru ani de episcopul de Arad, Jonyika.

Biserica este acoperită cu șindrilă. Are potir din cositor. Nu are registru matricol și nici nu-l cunoaște.

7. Târgul Beiuș

Proprietar: Episcopia.

Paroh: Iosif, de 30 de ani. Provine din părțile Hălmagiu-lui. A fost hirotonit de episcopul de Arad, Jonyika.

Biserica este din lemn, are potir din metal aurit. Poartă hramul Sfinților Mihail și Gavril.

8. Delani

Proprietar: Episcopia.

Paroh: Mihai, de 40 de ani, născut în localitate. A fost hirotonit de mitropolitul Sophronie, în urmă cu 15 ani. Are doi băieți, elevi.

Biserica este din lemn, cu acoperiș de paie. Potir din cositor. Poartă hramul Sfântului Mihai.

9. Sânmartin de Beiuș

Paroh: cel de sus.

Biserica poartă hramul Sfântului Mihai.

10. Mizieș

Preot: Vasile Roman, de 24 de ani, din localitate. A fost hirotonit de episcopul de Arad, Sofronie, în urmă cu doi ani. Are doi băieți. Nu are matricolă.

Biserica are acoperiș din șindrilă. Poartă hramul Înălțării Domnului. Potir din cositor.

11. Nimăiești

Preot: Teodor, de 32 de ani, localnic. A fost hirotonit de episcopul de Arad, Jonyika. Are trei băieți.

Biserica este nouă, acoperită cu șindrilă. Potir din cositor.

12. Talpe

Preot: Gheorghe, de 40 de ani. Hirotonit de Jonyika în urmă cu 13 ani. Născut în localitate, are doi băieți.

Biserica cu acoperiș de șindrilă, poartă hramul Maicii Domnului. Nu are matricolă.

13. Curățele

Paroh: Teodor, de 40 de ani. Hirotonit de Sophronie, mitropolitul de Karlowitz, în urmă cu 15 ani. Născut în localitate, are trei băieți.

Biserica cu acoperiș de șindrilă, poartă hramul Sfântului Nicolae. Potir din cositor. Nu are matricolă. Pâinea sfințită pentru întregul an se coace în Joia Mare.

14. Beiușele

Paroh: Abraham, de 30 de ani. Hirotonit de Nyekie(?)¹⁴ Ioan. Este localnic, are un băiat.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Potir din cositor. Biserica poartă hramul Sfântului Mihai, sfințirea se face în Joia Mare.

15. Crasna (probabil Cresuia?)¹⁵

Paroh: Teodor, de 50 de ani. Hirotonit la Alba Iulia, de Athanasie. Localnic, are trei băieți.

Biserica cu acoperiș de șindrilă. În cinstea sfântului Papă Calix. Potir din cositor.

16. Burda

Paroh: Ursinus, de 40 de ani. Hirotonit de Jonyka.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Potir din cositor. Poartă hramul Sfântului Dumitru.

17. Budureasa

Paroh: Abraham, de 37 de ani. Hirotonit de Jonyika. Are doi băieți.

Biserica e acoperită cu șindrilă, poartă hramul Sfântului Nicolae. Potir din cositor.

18. Căbești

Paroh: Nicoară, de 50 de ani. Hirotonit la Alba Iulia, de Athanasie. Cei doi băieți servesc ca „leviți“.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Poartă hramul Maicii Domnului. Potir din cositor.

¹⁴ Semnul întrebării apare în textul publicat de Bunyitay Vincze.

¹⁵ Identificarea incertă ne aparține.

19. Saca

Paroh: Matei, de 40 de ani. Hirotonit de Jonyka, la Arad.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Poartă hramul Sfântului Mihai. Potir din cositor.

20. Drăgănești

Paroh: Mihai, de 40 de ani. Hirotonit de Ribnicon Damaschi, la Alba-Iulia, în urmă cu 17 ani. Are doi băieți, unul dintre ei servește în parohie.

Biserica e acoperită cu paie. Poartă hramul Maicii Domnului. Are potir din cositor.

21. Șebîș

Paroh: Hîsie, de 43 de ani. Hirotonit de Jonyka. Localnic, are patru băieți care servesc în parohie.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Poartă hramul Sfântului Mihai. Are potir din cositor.

22. Buntești

Paroh: Gabriel, de 50 de ani. Hirotonit de Athanasie, la Alba-Iulia în urmă cu 17 ani. Are doi băieți care servesc în parohie.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Poartă hramul Maicii Domnului. Are potir din cositor.

23. Poieni

Paroh: Bălaj, de 63 de ani. A fost hirotonit la Muncaci, de Iosif în urmă cu 39 de ani. Are trei băieți care servesc în parohie.

Biserica e acoperită cu șindrilă. Poartă hramul Sfântului Mihai. Potir din cositor.

24. Cociuba Mică

Paroh: Mihai, de 64 de ani. Hirotonit la Alba-Iulia, de Athanasie, în urmă cu 30 de ani. Este localnic, are patru băieți care servesc în parohie.

Biserica are acoperiș de șindrilă. Poartă hramul Sfântului Gheorghe. Are potir din cositor.

25. Brok (probabil Broaște, azi Stâncești)¹⁶

Paroh: Nicolae, de 30 de ani. Hirotonit de Jonyika.

Biserica nu are acoperiș. Poartă hramul Sfântului Mihai. Are potir din cositor.

26. Brădet

Paroh: Vasile, de 40 de ani. Hirotonit de Jonyika, în urmă cu 9 ani.

Biserica în paragină. Poartă hramul Sfântului Ioan. Are potir din cositor.

27. Chișcău

Paroh: Mihai, de 50 ani și altul Sixtus, de 30 de ani. Primul hirotonit de Athanasie, la Alba-Iulia, în urmă cu 25 de ani, celălalt de Jonyika în urmă cu 4 ani.

Biserica poartă hramul Sfântului Mihai. Are potir din cositor.

28. Fânațe

Paroh: Mihai, de 70 de ani. Hirotonit de Iosif, la Muncaci, în urmă cu 40 de ani. Are cinci băieți, dintre care trei sunt pe lângă preoți.

Biserica are acoperiș din șindrilă. Poartă hramul Maicii Domnului. Are potir din cositor.

¹⁶ Identificarea localității ne aparține.

29. Câmpani

Paroh: Gheorghe, de 56 de ani. Hirotonit de Athanasie, la Alba-Iulia, în urmă cu 25 de ani. Are cinci băieți, dintre care unul servește în parohie.

Celălalt preot Mihai, are 50 de ani, a fost hirotonit de același episcop.

Biserica are acoperiș din șindrilă. Poartă hramul Sfântului Mihai. Are potir din cositor.

30. Seghiște.

Paroh: Mihai, de 40 de ani. Hirotonit de Iosif, în Muncaci, în urmă cu 12 ani.

Are două ajutoare de preoți, pe Trifu și Petru.

Parohia este din piatră, acoperită cu șindrilă. Are potir din cositor.

31. Sudrigiu

Preotul nu a permis să fie consemnat.

Biserica este din piatră, a fost pe vremuri catolică.

32. Dumbrăvița de Codru

33. Sănnicolaul de Beiuș, acum s-a populat.

34–35. Groși și Hășmaș

Protopopul va oferi relații despre aceste parohii.

36. Tăut

Proprietate în composesorat.

Preot: Ioan, de 28 de ani. S-a născut la Cârpești. Hirotonit de episcopul de Arad, Sophronie.

Biserica este nouă, nu a fost încă sfințită, va purta hramul Sfântului Dumitru. Are potir din lemn.

37. Girișul Negru

Proprietate în composesorat.

Preot: Abraham, de 40 de ani. Hirotonit de Jonyika, care a decedat.

Biserica este de lemn, are clopot.

38. Gurbediu

Preotul nu era la domiciliu. A mers împreună cu vice protopopul de Oradea la Ineu, să-l întâmpine pe episcopul schismatic de Arad. Are un băiat care a fost hirotonit de acel episcop schismatic.

Biserica este din lemn, acoperită cu paie.

39. Husasăul de Tinca.

Preot: Teodor, de 26 de ani. A fost hirotonit de Sophronie, actualul episcop de Arad.

Biserica este din lemn și poartă hramul Maicii Domnului. Are potir de cupru. Lingură de lemn. Are clopot.

40. Sititelec

Proprietar: Capitlul.

Preot: Marcu, de 36 de ani. A fost hirotonit de Jonyika.

Biserica este din lemn. Poartă hramul Sfântului Nicolae. Are potir din metal. Lingură din ceară. Are clopot. Nu are matricolă.

41. Vășad
Preot: Gabriel, de 26 de ani. Hirotonit de Sophronie, mitropolitul de Karlowitz. Biserica este din lemn. Poartă hramul sfinților Mihail și Gavril. Potir din metal.
42. Păușa
Preotul este rutean, nu a vrut să se prezinte.
43. Fonău
Proprietar: Episcopia.
Preot: Teodor, de 36 de ani. Este originar din Remetea de Beiuș. A fost hirotonit de Jonyika.
Biserica poartă hramul Maicii Domnului. Potirul este din metal.
44. Miersig
Paroh: Petru, de 45 de ani. Hirotonit de Jonyika, în urmă cu 12 ani.
Biserica este din lemn. Poartă hramul Maicii Domnului. Are potir din cositor.
Are matricolă.
45. Șauaieu
Proprietar: Capitlul.
Preot: Teodor, de 38 de ani. Provine din Ardeal. A fost hirotonit de Jonyika.
Biserica este din lemn. Poartă hramul Sfântului Mihai. Are potir din metal. Nu are matricolă.
46. Apateu
Proprietar: Episcopia.
Preot: Vasile, de 30 de ani. Hirotonit de Jonyika, în urmă cu patru ani.
Biserica este din lemn cu acoperiș de paie. Poartă hramul Sfântului Mihai. Are un clopot.
47. Ianoșda
Proprietar: Episcopia.
Preot: Nica Tămaș, de 70 de ani. Hirotonit în anul 1698, de episcopul Camellis de Muncaci.
Biserica de lemn.
48. Tulca
Proprietar: Episcopia.
Preot: Ioan, tatăl său a fost de asemenea preot. Provine din Căbești, din zona Beiușului, are 32 de ani. Hirotonit de Jonyika.
Biserica este din lemn, are acoperiș din paie. Are potir din cositor.
49. Lupoia
Proprietar: Capitlul.
Preot: Gheorghe, de 45 de ani. A fost hirotonit la Muncaci, în urmă cu 45 de ani.
Biserica: este din lemn cu acoperiș de șindrilă. Poartă hramul Sfântului Nicolae.
Are potir din lemn.
50. Dumbrăvița Mică
Proprietar: Capitlul.
Preot, cel menționat mai sus, Gheorghe.
Biserica are acoperiș de paie. Poartă hramul Sfântului Nicolae. Are potir de lemn.

IV. DISTRICTUL CRIȘUL-REPEDE

1. Husasăul de Criș

Proprietar: Capitlul.

Preot: Ladislau, provine din Moldova, unde a fost hirotonit probabil de un schismatic.

Biserica este din piatră, pe vremuri a fost catolică, pictată în interior, cu acoperiș de șindrilă, recent a fost reparată. Are potir de piatră.

2. Ineu

Proprietar: Capitlul.

Paroh: Gabriel, de 62 de ani.

Biserica din lemn, cu acoperiș de paie.

Preoții din Botean, Bălaia, Lugașul de Jos și de Sus, Peștiș au dispărut în mod intenționat.

3. Tinăud

Paroh: Gheorghe.

Biserica este din piatră, construită după modelul bisericilor catolice, de vreun principe din Moldova, refugiat aici.

Are potir din cositor.

4. Aștileu

Proprietatea lui Boronkai Ádám.

Săcădat, sunt preoți, în prima parohie – Ioan în cealaltă Petru, ei au o atitudine ostilă față de unire.

În 8 iulie 1725, am trecut în comitatul Solnocul de Mijloc, apoi în Crasna, în ambele vice protopopii mi-au cerut ca să mai aștept cu vizitația, să sosească în acest sens dispoziția episcopului unit din Ardeal, deoarece aceste comitate aparțin de Ardeal.

Semnat în Oradea, în 19 iulie 1725.

Humillime praesentat

Paulus László praepositus de Ruthenis, custos canonicus Varadiensis, ac per dioecesim ritus graeci archidiaconus m.p.

(Originalul se găsea în arhiva Episcopiei de Oradea, avea 5 coli de hârtie, la sfârșit cu un sigiliu timbrat).

LA VIE SPIRITUELLE DANS LES VILLAGES DE BIHOR REFLÉTÉE DANS LA VISITATION CANONIQUE DE 1725

– Résumé –

On rend au circuit scientifique une source documentaire importante pour la reconstitution de la vie spirituelle du village en Bihor au début du XVIIIème siècle, la visitation canonique de 1725. C'est la première action de ce genre entreprise dans les paroisses de rite oriental du Diocèse romaine-catholique d'Oradea par l'archidiacre des Roumains, Paul László, investi avec cette fonction auprès l'évêque latin.

La visitation canonique offre des données concrètes sur l'organisation des paroisses de rite oriental de la diocèse d'Oradea et l'option de certaines paroisses d'adopter la rite gréco-catholique, qui, était à peine au début dans la région. Elle comprend aussi des données valereuses en ce qui concerne les relations de propriété en Bihor, les grands propriétaires fonciers étant l'Evêché et le Capitulaire romaine-catholique, suivi par Fisc royal, l'ordre jésuite et les propriétaires particuliers.

Le document souligne le rôle déterminant des prêtres dans l'évolution spirituelle de la communauté, offrant des données sur leur origine et ordination, le nombre des prêtres et leurs activités, les revenus réalisés etc.

La visitation nous offre aussi des informations édifiantes sur les églises existantes dans la diocèse, leur ancienneté, leur état de conservation, la dotation avec des cloches et des vêtements sacerdotaux, la décoration avec des peintures.

La visitation mentionne aussi les premières paroisses qui ont adopté le système des registres matriculés, très important pour l'évidence des paroissiens.

La document, traduit en roumain d'après l'original hongrois, publié entièrement par le chercheur Bunyitay Vincze, reflète la réalité historique du moment, offrant des données sur un grand nombre de communes de Bihor au carrefour des siècles.